

FEJKSKOLAN 2

Lärarhandledning

av Anna Thorstensson

FEJKSKOLAN SÄSONG 2

Lärohandledning

Av Anna Thorstensson

Om Fejkskolan

Fejkskolan är en poddserie som vill utmana vårt kritiska tänkande. Vad är sant – och vad är fejk? Vad är åsikter? Vad är propaganda? Hur ser historieskrivningen ut? Hur kan man analysera den information man stöter på? Vad kan vi lära oss av vår historia? Temat är drömbilder och skräckbilder inom historia, populärkultur, politik och propaganda. Denna programserie är en del av UR:s koncept Genomsåda - fem sätt att greppa din omvärld.

Fejkskolan, säsong 2, handlar om historiebruk. Programmen innehåller historiska exempel på seglivade mytbildningar, makt, förtryck och propaganda. Andra centrala begrepp i serien är genus, politik och identitet. Serien tränar förmågan att förstå och värdera historiebruk och historiemedvetande genom att granska historiska källor ur olika perspektiv.

Programmen är mellan 8 och 15 minuter långa, och är helt fristående. Fejkskolan är en förkortad version av Fejk. Båda serierna finns på UR Play. Det finns tre säsonger av Fejk och två säsonger av Fejkskolan. Det finns en separat lärohandledning till Fejkskolan, säsong 1.

Säsong 1 av Fejkskolan kopplar främst till ämnet samhällskunskap, medan säsong 2 har fokus på ämnet historia.

Programmen kan användas som en introduktion till ett större arbetsområde eller som enskilda lektionsuppgifter i historiebruk.

Om den här lärohandledningen

Till varje avsnitt finns nyckelbegrepp, faktafrågor till programmet samt förslag på fördjupningsuppgifter och övningar som tränar elevernas analytiska och källkritiska förmåga. Genom att granska historiska källor ur olika perspektiv får eleverna syn på förändringsprocesser och historiesyn. Eleverna kan gärna arbeta muntligt två och två med frågorna till programmet. Vad gäller analysfrågorna passar de utmärkt som skriftliga uppgifter, men går förstås även att göra som muntliga grupp- eller paruppgifter. Låt gärna eleverna utgå utifrån EPA-modellen när de diskuterar – alltså låt först eleverna tänka Enskilt, sedan diskutera i Par för att till sist prata Alla i helklass.

Tips!

Förbered eleverna före lyssning genom att gå igenom nyckelbegreppen tillsammans.

Använd gärna en karta som hjälpmedel för att visualisera för eleven var de platser som nämns i serien ligger. Ta även gärna hjälp av bilder. Visa bilder på det som programmet tar upp, antingen före eleverna lyssnar för att skapa förförståelse, eller medan eleverna lyssnar så att de kan ”vila ögonen” på något och på så sätt öka sin koncentration.

Lyssna antingen tillsammans i klassrummet, eller att eleverna lyssnar var för sig med hörlurar. Prova er fram för att se vad som fungerar bäst. Dessa avsnitt passar även utmärkt att ge i lyssningsläxa tillsammans med någon av uppgifterna i den här lärohandledningen.

KOPPLINGAR TILL LGR 11

Fejkskolan passar främst kurserna Historia 1a1, 1a2 och 1b, men fungerar även som en introduktion för tematisk fördjupning i kursen Historia 2a. Programmen passar även ämnen som samhällskunskap, svenska och religion.

Kopplingar till centralt innehåll

Historia 1a1

- Historiskt källmaterial som speglar människors roll i politiska konflikter, kulturella förändringar eller kvinnors och mäns försök att förändra sin egen eller andras situation. Olika perspektiv utifrån till exempel social bakgrund, etnicitet, generation, kön och sexualitet.
- Tolkning och användning av olika slags källmaterial i digital och annan form.

Historia 1b

- Historiskt källmaterial som speglar människors roll i politiska konflikter, kulturella förändringar eller kvinnors och mäns försök att förändra sin egen eller andras situation. Olika perspektiv utifrån till exempel social bakgrund, etnicitet, generation, kön och sexualitet.
- Kritisk granskning, tolkning och användning av olika slags källmaterial, i digital och annan form, utifrån källkritiska kriterier och metoder.
- Hur individer och grupper använt historia i vardagsliv, samhällsliv och politik. Betydelsen av historia i formandet av identiteter, till exempel olika föreställningar om gemensamma kulturarv, och som medel för påverkan i aktuella konflikter.

Historia 2a

- Tematiska fördjupningar när det gäller historiska frågeställningar av betydelse för individer, grupper och samhällen, till exempel lokalhistoria, global migration och kulturmöten, olika historiska världsbilder, synen på jämställdhet och människors värde, moderna mediers framväxt samt resursutnyttjande och människors förhållande till naturen.

Samhällskunskap 1a1

- Grupper och individers identitet, relationer och sociala livsvillkor med utgångspunkt i att människor grupperas utifrån kategorier som skapar både gemenskap och utanförskap.

AVSNITT 1

Vasaloppet – en fejkfärd genom tiderna

[08:18 min]

Kort beskrivning av programmet

Det är snö, hjältar och blåbärssoppa. Men också lager av mytbildning i den traditionsrika tävling som byggt bilden av Gustav Eriksson Vasa – Vasaloppet. Här vrider och vänder Anna Charlotta Gunnarson och hennes sidekick David Silva på historien och mytbildningen kring just Vasaloppet. 1922 gick det första loppet av stapeln för att påminna oss om det inflytande som Gustav Vasas skidfärd haft över svensk politik. Men vad är sant och vad är myt i historien om Gustav Vasa och om hans flykt 1520–1521 från danska soldater i Dalarna och om det lopp som skapats till hans ära? Och vem är källan till hela historien? Hur tog Vasa kontroll över historieskrivningen om sin egen person?

Innan ni lyssnar på programmet

Gå igenom och förklara avsnittets nyckelbegrepp:

nationalikon, nation, mytbildning, historieskrivning, historiebruk, Stockholms blodbad, Kalmarunionen, identitet, propaganda, reformationen, Dackefejden

Frågor till programmet:

- På vilket sätt kan man säga att Vasaloppet vill hedra minnet av Gustav Vasa?
- ”I fädens spår för framtids segrar” står det när Vasaloppsåkarna kommer i mål i Mora. Vad kan man mena med det?
- I programmet nämns att Gustav Eriksson Vasa jagades av danskarna. Varför jagade de honom? Ta reda på mer om de historiska händelserna bakom detta och om tiden när det skedde.
- Biskopen Peder Swart fick i uppdrag av Gustav Vasa att skriva ”Konung Gustav I:s krönika”. Vad var avsikten med skriften?
- Anders Fryxells verk Berättelser ur svenska historien handlade också om Gustav Vasas äventyr. Hans verk var under lång tid en lärobok i historia i skolan. Hur påverkade detta bilden av och uppfattningen om Gustav Vasa?
- Hur kommer det sig att historikern Dick Harrison ifrågasätter historieskrivningen om Gustav Vasa? På vilka grunder gör han det? Vilka argument har han?
- Är det en myt att Gustav Vasa tog sig fram på skidor mellan Mora och Sälen? Motivera ditt svar.
- Propaganda då och nu. Går det att finna liknelser mellan Peder Swart och Anders Fryxell och dagens influencers?

Förslag på fördjupningsuppgifter:

Uppdrag:

- Du ska hålla en föreläsning om Gustav Eriksson Vasa för jämnåriga. Tanken är att du ska beskriva hans väg till makten i Sverige så neutralt som möjligt. Vad vet du, egentligen? Vilka oomtvistliga fakta finns? Berätta även om två händelser som utspelar sig varje år i Sverige som vi förknippar med Gustav Vasa.
- Studera några av vår tids makthavare på sociala medier och gör en kritisk granskning, till exempel president Donald Trump och hans twitterkonto.
  - Hitta exempel på politiska uttalanden, vad omnämns och i vilket syfte är det omnämnt?
  - Skriv nu ett antal påhittade twitterinlägg och låtsas att du är Gustav Vasa. Jämför era inlägg i gruppen. Vad har ni låtit Vasa lägga fokus på? Vilken ton har han i sina inlägg?

Gruppuppgift:

Skapa ett eget radioprogram där ni skapar karaktärer, riktiga eller påhittade, som ni intervjuar om Gustav Vasa. Ställ frågan om han var en tyrann eller en landsfader? Låt både människor som varit samtida med Vasa, som gått i skolan under 1900-talets början samt nutida människor få komma till tals. Låt även medborgare från modern tid föra ett samtal med Gustav Vasa.

Analysuppgift:

Efter maktövertagandet tog Gustav Vasa hand om informationsflödet kring sin egen historia. Han gjorde kyrkan mer tillgänglig genom att gudstjänster hölls på svenska och inte som tidigare på latin. Motivet var inte enbart frigörelse från den katolska kyrkans inflytande utan snarare ett medel för att stärka sin egen ställning och makt. Vasa bestämde vad som skulle sägas och vilka kungörelser som skulle göras under predikan. Jämför med det inflytande företag som Google och olika sociala medier har i våra liv. Vem styr och kontrollerar algoritmerna, det vill säga vårt informationsflöde – och i vilket syfte? Gör en jämförelse mellan det samhälle Gustav Vasa levde i med vår tids samhälle. Vad har förändrats? Vad är sig likt?

Tips till läraren

- Utgå ifrån Carl Larssons målning ”Gustav Vasas intåg i Stockholm 1523”. Studera målningen tillsammans innan ni lyssnar på programmet. Gör gärna en enkel bildanalys av tavlan:
  - a. **Denotation**
Beskriv bilden helt objektivt och neutralt, så detaljerat ni kan.
  - b. **Konnotation**
Hur kan bilden tolkas? Vilka färger, ljus och vinklar används? Vilken känsla ger de bilden?
  - c. **Bildens syfte**
Vem är avsändare? Vad är bildens budskap? Vem är mottagare? Är bilden sann? Varför/varför inte?
- För att få underlag för en bra diskussion som synliggör sambandet mellan mytbildning och makt kan du som lärare presentera Gustav Vasa Eriksson som ”mannen, myten, legenden”. Gör ett storvulet porträtt av honom. Jämför myter om andra kungliga personer och politiska ledare genom tiderna. Få eleverna att fundera på hur en myt egentligen uppstår? Vilka är de bakomliggande intressena och drivkrafterna?
- Boktips: *Gustav Vasa en furste bland furstar* av Olle Larsson, Historiska media.

AVSNITT 2

Vasaloppet - lösmustach, våld och kvinnors rätt till deltagande

[10:22 min]

Kort beskrivning av programmet

1922 gick det första Vasaloppet av stapeln för att påminna om det inflytande som Gustav Vasas skidfärd haft över svensk politik. Året därpå deltog sjukgymnasten Margit Nordin och blev den första kvinna att gå i mål i Mora. Men hon blev också den sista på 60 år. Eller? Varför skulle det dröja ända till 1980-talet innan kvinnor tilläts delta i Vasaloppet? Anna Charlotta Gunnarson och David Silva tittar närmare på utmaningen för kvinnor i det legendariska skidloppet.

Innan ni lyssnar på programmet

Gå igenom och förklara avsnittets nyckelbegrepp:

genus, kön, genusystem, makt, kvinnoosyn, diskriminering, primärkällor, kulturarv

Frågor till programmet:

1. Vad hette den första kvinnan som genomförde Vasaloppet? Vilket år var det?
2. Varför förbjöds kvinnor att ställa upp i Vasaloppet?
3. Det talas i avsnittet om en "Vasaloppsskandal". Vad hände år 1968 och varför ansågs det vara en skandal?
4. Hur gjorde Britt Dohsé och Birgitta Westhed för att lyckas delta i Vasaloppet 1978?
5. Programledaren David Silva pratar i avsnittet om Öppet spår eller Slutet spår. Vad menar han med det och vad syftar han på?
6. Först år 1981 tilläts kvinnor delta i Vasaloppet. Varför just då? Vilken var skillnaden mellan 1981 jämfört med tidigare?

Förslag på fördjupningsuppgifter och diskussionsfrågor:

Jämför

- Kvinnliga pionjärer, alltså kvinnor som visar vägen och bryter ny mark på områden som tidigare dominerats av män, har varit viktiga i kampen för jämställdhet. Margit Nordin är ett gott exempel på en banbrytande kvinna i "fädrens spår". Men det finns ju fler exempel på banbrytande kvinnor. Ta reda på vad några av dem gjorde och jämför deras aktioner med Nordins. Vilka likheter och skillnader i orsak, risker och konsekvenser ser du?

Diskutera

- Diskutera vad Britt Dohsé menade med uttalandet "Jag var förbannad, det var bara gubbar överallt som bestämde" efter den sk Vasaloppskuppen 1978.
- Nuförtiden finns ju motionslopp, så som Tjejvasan (sedan 1988) och Tjejmilen (sedan 1984). Kan namnet på dessa lopp tolkas som könsdiskriminerande idag? Varför/varför inte?
- Är samhällsproblemet med könsdiskriminering helt löst eller finns det områden kvar att förbättra? Diskutera! Ge exempel på era argument.
- Kranskullans historia är lika lång som själva loppet. Numera står det både en kranskulla och en kransmas vid målet i Mora. När startade traditionen med kransmas? Hur kommer det sig att det startade vid just denna tidpunkt, tror du?

Undersök

- Vasaloppet ska ha varit Sveriges första direktsända radioreportage från ett idrottsevenemang då det startade 1925. Sportjournalistiken, liksom idrotten, dominerades länge av män. Först år 1977 anställs den första kvinnliga programledaren på Radiosporten – Mildred Eriksson. Undersök om du kan finna källor som vittnar på vilka argument som användes för att inte kvinnor skulle eller kunde kommentera sport. Resonera kring tänkbara orsaker till motstånd mot det.
- Hur har marknadsföringen av Vasaloppet sett ut genom tiderna? Leta spår av källor som vittnar om marknadsföringen av loppet. Använd dig av en lathund för historiebruksundersökning. Tips på källor: *Vasaloppets hemsida*, *Sveriges radioarkiv*, *SVT Öppet Arkiv*, *DN:s artikelarkiv*.

Tips till läraren

Diskutera med eleverna vad som avses med följande citat från Vasaloppets hemsida, där man förklarar loppets historia: "*Sälen är med andra ord inte enbart startplats för världens största motionslopp, utan också startpunkten för hela vårt lands historia*". Detta kan också fungera som en inledning av programmet före lyssnande.

Berätta att idén med Vasaloppet från första början var ett tävlingslopp på träskidor. Målgruppen var män, och ett inte helt ovanligt yrke bland dessa var skogsarbetare. Idag har Vasaloppet utvecklats till en folkrörelse som består av ett flertal olika tävlings- och motionslopp tillgängliga för alla som är 19 år och uppåt. Det finns även kortare lopp för yngre åldrar. Att ha deltagit i Vasaloppet kan upplevas som något exklusivt, ett motionslopp som ger status. Har motionslopp blivit en klassfråga? Ja eller nej? Låt klassen diskutera tillsammans.

Klipp från det första Vasaloppet finns på SVT Öppet Arkiv och radiodokumentären *Vasaloppskuppen* finns på SR:s hemsida.

AVSNITT 3

Eldorado – jakten på guldet

[10:33 min]

Kort beskrivning av programmet

Hur uppstod drömmen om guldriket Eldorado och har vi någonsin slutat tro på den? Anna Charlotta Gunnarson och hennes sidekick David Silva tar en ordentlig titt på hur de europeiska conquistadorerna drog ut under 1500-talet på jakt efter det mytomspunna guldet som skulle finnas någonstans i Sydamerikas djungler. Men det blev ett äventyr som förvandlades till en så kallad erövring med dödliga konsekvenser, där befolkningen förslavades och avrättades på de mest brutala sätt. Så vems perspektiv har vi idag när vi pratar om Eldorado? Har vi någonsin slutat tro på att platsen finns?

Innan ni lyssnar på programmet

Gå igenom avsnittets nyckelbegrepp:

El Dorado, Sydamerika, conquistadorer, kolonialisering, Spanien, armadan, krut, 1500-tal, merkantilism, chibchariket, rasism, ursprungsbefolkning, guld, erövring, slaveri, historiesyn

Frågor till programmet:

1. Vad menas med ”jakten på El Dorado”?
2. Vilka var de spanska conquistadorerna?
3. Nämn några kända conquistadorer och några platser som de erövrade.
4. Armadan och krut var förutsättningar för conquistadorerna. Utveckla hur.
5. Hur behandlades ursprungsbefolkningen i dessa trakter?
6. Andra prövningar som ursprungsbefolkningen utsattes för var sjukdomar. Vilka?
7. Vilka förklaringar fanns bakom conquistadorernas jakt efter El Dorado?
8. Hernán Pérez de Quesada försökte dränera sjön Guatavitá år 1540. Berätta hur detta gick till och vilken anledningen var.
9. Hur länge trodde man på legenden om El Dorado?
10. Diskutera: I programmet beskrivs hur brutalt ursprungsbefolkningen behandlades. Man till och med förbjöd deras språk. Varför tror du man gjorde det? Vilken betydelse har språket för en människa?

Förslag på fördjupningsuppgifter:

Resonera

- Var El Dorado myt eller verklighet? Resonera kring detta. Frågor att ställa sig:
  - Hur var det möjligt att legenden om El Dorado lockade européer till den sydamerikanska vildmarken?
  - Finns det samband mellan de gamla inka-, maya- och aztekrikerna och myten om El Dorado?
  - Finns det några bevis alls för att El Dorado kan ha existerat? Eller var det en påhittad legend för att förmå conquistadorerna att erövra nya landområden?
- Resonera kring vilken människosyn de spanska conquistadorerna hade. Vad har kolonialism med rasism att göra? Jämför hur ursprungsbefolkning har behandlats av koloniserare i andra delar av världen. Hur har ursprungsbefolkningen behandlats i Sverige till exempel?

Analysera

- Conquistadorerna beskrivs oftast som upptäckare eller erövare i historieböcker med sina expeditioner till Sydamerika. Undersök orsaker till och konsekvenser av expeditionerna till den nya kontinenten. Peka på conquistadorernas drivkrafter och förutsättningar, samt på hur samhället förändrades i Sydamerika efter deras brutala framfart.
- Vad menas med uttrycket ”det är segrarna som skriver historien”? Besvara frågeställningarna:
  - Hur kunde Columbus bli en hjälte i Europa?
  - Anser du att man ska fira helgdagen Columbusdagen som infaller den 12 oktober, eller inte? Hitta exempel på hur den har skapat konflikter. Motivera!
- Välj en av de kulturer som européerna mötte under upptäckterna. Ta reda på mer om det samhället och om hur det påverkades av européerna.

Tips till läraren

Skapa en tipspromenad om El Dorado

Gör ett geografiskt quiz över platser i Sydamerika och låt eleverna besvara faktafrågorna ovan under en tipspromenad där du först ger dem fakta om varje plats för att sedan ge dem frågorna. Om du vill göra tipspromenaden digital kan ni använda av Kahoot eller lägga upp den som en geocaching. Ett tips är att kolla in appen Xnote. Tänk på att inte göra området för stort så att eleverna hinner runt ordentligt och hinner lägga tillräckligt med tid på fakta och frågor.

Du finner mer material om rasism på Forum för levande historia.

AVSNITT 4

Eldorado - populärkulturens bild av Sydamerika

[7 min]

Kort beskrivning av programmet

Det är den romantiserade bilden av Eldorado som överlevt. Till exempel har många klassiska artister gjort låtar där uttrycket förekommer, och även i seriernas värld finns stereotypa berättelser om det mytomspunna Eldorado. Men vad har vår romantiserade bild gjort med vår syn på Sydamerika? Och vad har vi missat av den verkliga historien?

Innan ni lyssnar på programmet

Gå igenom avsnittets nyckelbegrepp:

El Dorado, conquistadorer, kolonialisering, populärkultur, Tintin, galeonskepp, karikatyrer, historieskrivning

Frågor till programmet:

1. Vad heter den amerikanska författare som skrivit en dikt om Eldorado?
2. Vad heter den tecknade figuren, skapad av belgaren Hergé, som präglat äldre generationers bild av Sydamerika?
3. Vad heter filmhjälten och äventyraren som skapades av George Lucas på 1980-talet?
4. Hur kan det komma sig att västerlänningar inte tycker något är ”upptäckt” förrän de själva varit där? Vad betyder det för vår historieskrivning? Resonera.
5. David Silva nämner i programmet det colombianska perspektivet på kolonialisering. Hur undervisar man idag om kolonialiseringen, jämfört med tidigare?
6. Vad säger dagens forskning om städer och kulturer i Latinamerika innan conquistadorerna kom?
7. Vad betyder El Dorado på spanska?

Förslag på fördjupningsuppgift

Skriv ett reportage om fartyget San José som förläste 1708 utanför Cartagenas kust och upptäckten av det 2015. I artikeln ska du förklara för läsaren hur kolonialism, reformationen och conquistadorers upptäcktsresor hänger samman och även förklara sambandet mellan stat, kyrka och världshandel. Använd minst tre olika källor, gärna rörligt material.

Tips till läraren

Sök efter exempel på klipp ur den populärkultur som nämns i programmet, till exempel Tintin och Indiana Jones. Använd gärna klipp ur både tv, serier, film och musik. Be eleverna analysera innehållet och reflektera kring vems perspektiv innehåll speglas utifrån – är det europeiskt eller sydamerikanskt? Vilken tidsanda speglar klippen?

AVSNITT 5

Rosa Parks – den organiserade spontanprotesten

[10:16 min]

Kort beskrivning av programmet

Rosa Parks, sömmerskan, som en kväll 1955 i Montgomery i USA vägrade lämna plats på bussen för en annan passagerare i protest mot raslagarna i den amerikanska södern. Fallet prövades i Högsta domstolen året efter och medborgarrörelsens kamp mot rassegregering intensifierades. Vem var Parks och varför finns bilden av att hon bara skulle vara en trött liten tant som ”råkade” förändra historien? Är det kanske mer korrekt att kalla henne aktivist? Varför blev just protesten av bussarna så viktiga för medborgarrörelsen i USA och hur hade allt byggts upp?

Innan ni lyssnar på programmet

Gå igenom avsnittets nyckelbegrepp:

rasism, diskriminering, bussbojkott, Montgomery, afroamerikaner, amerikanska södern, segregation, apartheid, medborgarrörelsen, jämlikhet, aktivism, historiska källor, mänskliga rättigheter

Frågor till programmet:

1. Vem var Rosa Parks och vad blev hon känd för?
2. ”I’m not moving’, you may arrest me if you need to”, sa Rosa Parks. Varför var hennes agerande ett lagbrott?
3. Vad var det Rosa Parks protesterade emot? Förklara i stora drag hur passagerarsystemet på bussen fungerade.
4. Händelsen inledde en bussbojkott. Vad innebar den och hur länge pågick den?
5. Hur har Rosa Parks framställts i media? Stämmer bilden med den verkliga Rosa Parks? Diskutera!
6. En annan kvinna, Claudette Calvin, gjorde tidigare en liknande handling. Hur kom det sig att hon inte blev lika uppmärksam? Vad säger de i programmet?
7. Rosa Parks fall prövades i Högsta domstolen. Hur löd domslutet?
8. Vilken betydelse fick Rosa Parks handling efteråt? Diskutera!

Förslag på fördjupningsuppgifter:

Analysera

Analysera händelsen utifrån ett aktörs- och strukturperspektiv. Sök fakta om händelsen på bussen den 1 december 1955 i Montgomery. Var detta en spontan eller planerad protest? Motivera ditt svar.

Undersök

Mordet på pojken Emmet Till i Money, Mississippi, nämns vara en händelse som berörde Rosa Parks djupt. Ta reda på mer om fallet Emmet Till och om motivet till mordet.

Resonera

Fick Rosa Parks och Claudette Calvins handlingar större genomslagskraft för att de var kvinnor, jämfört med om det skulle vara män som protesterat på likande sätt? Resonera och motivera.

Jämför

Lista vilka likheter och skillnader du finner mellan medborgrättsaktivisten Rosa Parks och klimataktivisten Greta Thunberg. För att göra jämförelsen behöver du först ta reda på mer fakta samt använda dig av ett venndiagram.

Till läraren

Tips på rollspel:

Bussen (hämtad ur Födda fria – om våra mänskliga rättigheter, Amnesty International, MOD, RK, UR 1997)

Förberedelser:

Möblera (klass)rummet med fyra stolar i bredd, och det antal rader som behövs för att alla elever i klassen ska få varsin stol. Alla elever ska vara "resenärer". Det ska vara trångt på bussen. På bussen sitter följande tolv personer utspridda. Gör namnbrickor för de 12 resenärerna. Lägg dem på vissa av stolarna, lite utspritt.

- Äldre svensk onykter man
- Onykter kvinna
- Ett skinhead, kille, i 20-årsåldern
- Punktjej i 15-årsåldern
- Tatuerad yngling
- Mamma med ett barn i knät
- Pensionärsdam med liten hund
- Svart man med rastafliator
- Pensionärsfarbror med käpp
- Muslimska kvinna med slöja
- Kille med Downs syndrom
- Tjej i 20-årsåldern

Introducera övningen genom att berätta syftet med övningen – låta eleverna testa sina egna värderingar när det gäller hur de bedömer människorna på en buss, vem man väljer eller inte väljer att sätta sig bredvid och varför.

1. Berätta för eleverna att de skall åka med bussen och beskriv de resenärer som redan finns på bussen.
2. Nu ska eleverna i tur och ordning kliva på bussen och välja den plats de vill ha av de lediga platserna genom att sätta sig på en ledig stol. Om man föredrar att stå istället går det bra. Be varje elev att fundera på varför de valde just den platsen och enskilt skriva ned detta på till exempel en post-it lapp.
3. Meddela eleverna att två resenärer kliver av (du som lärare bestämmer vilka). Är det någon som vill byta plats nu när det är två platser lediga? Gör det nu i sådana fall. Meddela sedan när bussresan är över.

Samtala om hur eleverna valde sin plats i bussen:

- Vilka faktorer påverkar hur jag väljer?
- Hur ser jag på andra människor?
- Hur ser jag på människorna som var med på bussen?
- Vad menar vi med begreppet människosyn?

Summera: Vi gör hela tiden val i våra liv. Vi dras oftast till dem som är lika oss själva eftersom vi känner oss tryggast med dem. Det är dock viktigt att våra val inte leder till kränkningar av andras rättigheter eller till diskriminering. Vi måste bli medvetna om vår egen människosyn och bekämpa attityder om att vissa människor är bättre än andra.

Alternativ

Om du har en stor klass kan du istället göra spelbrickor och skapa ett rutnät på 4x6 rutor på längden på ett papper. Det räcker om varje ruta är ca 1cm². Gör varsin ruta för de tolv resenärerna. Dela sedan in klassen i mindre grupper och ge dem varsin spelplan med brickor på resenärer.

AVSNITT 6

Rosa Parks - Claudette Colvin var först ut

[9:39 min]

Kort beskrivning av programmet

Det var flera personer, inte minst kvinnor som var föregångare till Rosa Parks - kvinnan som 1955 protesterade mot raslagarna i den amerikanska södern genom en bussaktion. Claudette Colvin var en av dem. Som 15-åring protesterade även hon på bussarna och blev gripen av polis. Men Claudette blev utstött av medborgarrättsrörelsen. Varför blev det så olika för de två kvinnorna? Och vad gör Claudette Colvin idag?

Innan ni lyssnar på programmet

Gå igenom och förklara avsnittets nyckelbegrepp:

Rasism, diskriminering, bussbojkott, medborgerliga fri- och rättigheter, lagförändring, afroamerikaner, amerikanska södern, segregation, medborgarrättsrörelsen, jämlikhet

Frågor till programmet:

1. Vem är Claudette Colvin?
2. Rosa Parks har ju blivit mer uppmärksammas för sin bussbojkott trots att Claudette Calvin gjorde samma sak åtta månader före Rosa Parks. Hur kom det sig att Claudette Colvins gärning inte blev lika uppmärksammas?
3. Har synen på Claudette Colvins insats ändrats över tid?
4. Vad ledde Claudette Colvins insats till rent konkret?
5. Vad ledde Rosa Parks insats till rent konkret?
6. David Silva säger i programmet att "historien skrivs hela tiden". Vad menar han med det? Diskutera.

Förslag på fördjupningsuppgifter:

- Arbeta med medborgarrättsrörelsen i USA.
  - Ta reda på mer om medborgarrättsrörelsen i USA. Tid, förlopp, resultat etc.
  - Vilkas röster fick betydelse och hur påverkades värdet av deras olika insatser?
  - Martin Luther King, Rosa Parks och Claudette Colvin växte upp i den amerikanska södern. Hur kom det sig att deras krav på förändring i samhället mötte extra starkt motstånd där?
- Medborgarrättsrörelsen förespråkade icke-våld som metod i kampen mot rasismen, men en Black Power-rörelsen var av en annan åsikt. Ta reda på mer om dem. Hur påverkade denna rörelse kampen mot rasismen? Existerar rörelsen idag?

Tips till läraren

- Det kan vara en bra idé att arbeta med det här avsnittet tillsammans med avsnitt 5 - *Rosa Parks - den organiserade spontanprotesten*.
- Rollspelet som beskrivs i lärarhandledningstexten för avsnitt 5 passar även bra till det här avsnittet.

AVSNITT 7

Klacken – attributet som bytte kön

[14:56 min]

Kort beskrivning av programmet

Höga skor har använts i alla tider och när Anna Charlotta Gunnarson och David Silva tittar närmare på pumps, stilettklackar och boots hittar de en historia som breddar vår syn på klacken. Under de många årens lopp har klacken varit symbol för makt, rikedom och sex. Den har också pendlat mellan att ha varit ett manligt och kvinnligt attribut. Normer, genus och identitet är centrala begrepp i programmet.

Innan ni lyssnar på programmet

Gå igenom och förklara avsnittets nyckelbegrepp:

kultur, mode, klack, plåtåskor, aristokrati, eskorter, konkubiner, överklass, barock, upplysningen, franska revolutionen, förtryck, klassmarkör, stilettklack, könsroller, jämställdhet, normer, makt, rikedom, sex, genus och identitet

Frågor till programmet:

1. Vilken förklaring ges i programmet till att män började använda höga skor?
2. Under upplysningen förändras modet. Vilken förklaring ges till att klacken då blir omodern?
3. Kvinnor på höga klackar började kring förra sekelskiftet att förknippas med erotik. Varför då? Förklara!
4. Varför symboliserade klackskor förtryck för många kvinnor under 1960-talet?
5. Diskutera påståendet ”höga klackar symboliserar makt”? Är det sant eller inte? Motivera och diskutera detta utifrån historiesyn och genus.
6. I programmet pratas det om hur klacken med tiden ”har ändrat kön”. Vad påverkade detta könsbyte? Återge vad de berättar i programmet.

Förslag på fördjupningsuppgifter:

Undersök

I det här programmet har klacken som klassmarkör studerats. Men kan du peka ut andra attribut – som klädesplagg, skönhetsprodukter, accessoarer – som från början endast användes av överklassen för att senare spridas bland människor i största allmänhet.

Tips! Kolla vad kungligheter har burit för slags kläder och skor genom tiderna.

Gör en utställning

Skapa en korridorsutställning om klackskons historia och om hur klackens status, betydelse och symbolvärde har förändrats genom tiderna samt varierat mellan kulturer.

Tips! Googla Lucky Magazine och men in high heels.

Skriv

Skriv ett reportage om kvinnliga och manliga modeideal genom tiderna. Jämför könsroller och hur de förändras över tid genom att titta på mode i tavlor, reklam osv. Kolla gärna in Genusfotografens hemsida.

Tips till läraren

Gör en bildanalys med eleverna, gärna före programmet. Sök bilder på personer som bär skor med klack, försök hitta bilder från olika tidsepoker. Förslag på sökord: persisk ridstövel, Ludvig XVI, Marie Antoinette, Marlboro man, pinupkvinna, Beatles, David Bowie, Abba, Sex in the City, Rickard Söderberg, glamrock

Exempel på bildanalysschema:

- A** Beskriv vem du ser på bilden, lägg särskilt märke till skor.
- B** Tolka personens sociala status och ställning i samhället.
- C** Reflektera kring personens mimik, klädval och utstrålning.

Använd förslagsvis det här programmet som en introduktion på temat könsidentitet och könsuttryck. Använd gärna debattören och tenoren Rickard Söderberg som ett exempel på en person som bär könsöverskridande klädsel.

För vidare fördjupning på temat:

- Genusfotografens hemsida
- Gävle kommuns handbok Bilder som förändrar världen – en handbok i genusmedvetet
- Reklamombudsmannens hemsida, sök efter exempel på fälld reklam på grund av könsdiskriminering. Läs om beslut och motivering.
- Könsnormer i bildspråket, ett pedagogiskt material från Statens Medieråd om normer och genus.

AVSNITT 8

Merle Oberon - Hollywoodfasaden som rämnade

[8:37 min]

Kort beskrivning av programmet

Merle Oberon var en mytomspunnen Hollywoodstjärna under 30- och 40-talet. Hon tilldelades ofta överklassroller och beskrevs som en ”vacker, naturlig, engelsk flicka med en svag exotisk nyans”. Det berättades om att hon kom från Tasmanien, en ö strax söder om Australien. Men när hon äntligen skulle tillbaka till sin hemort, där folket längtade efter att få se henne, började hon agera mystiskt. Vilken var Merle Oberons egentliga bakgrund och vad spelade det för roll var hon kom ifrån? Hör historien om Indiens Greta Garbo, som dolde sin härkomst livet igenom.

Innan ni lyssnar på programmet

Gå igenom och förklara avsnittets nyckelbegrepp:

identitet, anglo-indier, brittisk kolonialism, Indien, Tasmanien, nationalism, rasism, social status, Hollywoodstjärna, makt, normer, diskriminering, etnicitet, härkomst

Frågor till programmet – diskutera tillsammans:

1. Vem var Merle Oberon?
2. Vilka filmer/filmroller blev hon mest känd för?
3. Hur lyckades hon dölja sin verkliga bakgrund?
4. Varför hoppade hon av den exklusiva privatskolan i Calcutta?
5. I början av sin karriär i London följde hennes mörkhyade assistent Charlotte med. Vem var hon egentligen?
6. Hur dog Merle Oberon?
7. Efter Oberons död publicerades sensationella uppgifter i boken *Princess Merle* (av Charles Highman) om att hon inte alls kom ifrån Tasmanien. Vem var egentligen Merle Oberon? Vad hade hon för anledning att ljuga om sin bakgrund?
8. I filmen *Trouble with Merle* (Maree Defoski, 2002) avslöjas den egentliga familjehemligheten efter att man hittar Merle Oberon födelseattest. Vilken chockerande uppgift hade upptäckts?
9. Få hade vetskap om Merle Oberons familjehemlighet. Av vilka skäl var det en väl bevarad hemlighet? Varför var sanningen så kontroversiell? Skulle sanningen varit lika kontroversiell om familjen hade levt kvar i Indien, tror du?

Förslag på fördjupningsuppgifter:

- Gör en tidslinje över Merle Oberons liv och sätt ut viktiga händelser och årtal. Sätt även ut viktiga parallella världshändelser och årtal. Använd gärna bilder. Ser ni några samband som ni reagerar på? Vad?
- Om artistnamn – det finns flera kändisar som på inrådan av producenter i Hollywood valt att byta namn och därigenom dölja en del av sin identitet. Kan ni själva komma på namn på personer som valt att dölja sin identitet för att passa in? Leta exempel och gör en lista på personer som gjort detta och leta även efter motiven till namnbytena.
- Sök förklaringen till Merle Oberons livslögn om att hon kom ifrån Tasmanien. Använd analysmodellen aktör och struktur. Vilka var de egentliga skälen till att hon ljög? Vilka drivkrafter i samhället kan ha påverkat hennes handlande? Reflektera över om Merle Oberons skulle kunnat vara öppen med sin bakgrund om hon hade haft sin karriär idag.

Tips till läraren

Be eleverna reflektera kring David Silvas citat i programmet ”Jag är bara Merle O’Brien Thompson från fattiga Bombay ...”. Få eleverna att tänka sig in i Estelle Merle O’Brien Thompsons situation, den lilla som vill klättra på samhällsstegen och göra karriär.

- Vad krävs för att nå toppen?
- Vågar jag vara den jag är?
- Vad har format mig?
- Vad vill jag behålla och bevara till nästa generation?

Resonera med eleverna vad de tror krävs för att lyckas och vilket pris som är värt att betala för att nå toppen.

Filmtips som skulle kunna passa in på temat: *Slumdog Millionaire*.